

Hytta på Hvaler, fra privilegium for de få til mulighet for de mange.

Ved folketellingen i 1910 er det registrert hele 4279 personer på Hvaler. Det betyr at i hundreåret som har gått siden grunnlovsåret 1814, har det befolkningsmessig skjedd svært mye i øykommunen. Fortsatt er levekårene enkle, havet er leveveien og båten et nødvendig kommunikasjonsmiddel, men barnedødeligheten har gått ned og folk lever lenger. Samtidig gir flere år med godt sildefiske og vekst i stenindustrien økning i befolkningen.

Rundt byene Fredrikstad, Sarpsborg og Halden er det også veksttid på slutten av 1800-tallet. En stor arbeiderklasse vokser fram knyttet til teglverk, trelastbrukene og flere skipsverft. Dette gir også grunnlag for et borgerskap som ikke bare flottes seg med prangende boliger i byene. "Fredrikstad-borgerskapet" etablerer landsteder på Hankø og i nærliggende områder, mens "Halden-borgerskapet", vokst fram gjennom industrireisning og militært lederskap, orienterer seg mot de østre øyene og Skjærhalden på Hvaler.

Dahllsberg-villaen på Nordre- Sandøy, en av Hvalers aller første hytter

På Nordre Sandøy ble Dahllsberg-villaen, Hvalers antatt eldste hytte, oppført i 1878 av oberstløytnant Lars Christian Dahll fra Halden. Et annet eksempel er villa "Sjølyst" (1886) i samme området ved Gravningssundet, landstedet til Bergverks- og industrimannen Christian August Anker, også han fra Halden.

I tillegg til de flotte villaene i området på begge sider av Gravningssundet, er det på badhotellene og pensjonatene på Skjærhalden og på Søndre Sandøy mange badegjester finner rekreasjon og sosialt fellesskap de første ti-årene på 1900-tallet. Som eksempler kan nevnes Andersens Hotell som ble etablert i 1900, Iversens Hotell, senere omdøpt til Skjærhalden bad hotell i 1905, Skogen pensjonat i 1922. På Søndre Sandøy var det hele tre pensjonater i denne perioden.

Skjærhalden badhotell fotografert på 50-tallet

Selv om utviklingen på Hvaler i første halvdel av 1900-tallet ga innslag av turisme knyttet til hoteller og pensjonater, noe hyttebygging og privat innlosjering, gikk livet sin vante gang.

Ut over på 20- og 30-tallet bygges det hytter også på andre deler av Hvaler, ikke i samme fasjonable form og størrelse som de første på østre Hvaler, men like fullt av en langt høyere standard enn de mindre "kasse-hyttene", ofte med pulttak, som ble satt opp noen ti-år senere. Nå var det det funksjonærer og ledere både i næringsliv og det offentlige som etablerte seg med hytter også på de vestre øyene. Typiske for denne perioden er de såkalte "Kråkerøy-hyttene", med glassveranda og saltak (bildet under). En rekke av disse finner vi fortsatt bl.a. på Spjærøy, i Ødegårdskilen på Vesterøy og Siljeholmen.

"Kråkerøy-hytte" fra 1920-tallet her på Spjærøy ved Skjelsbusundet

Fram til krigsutbruddet i 1940 regner vi med at det er bygget drøyt 300 hytter på Hvaler. Folketallet er imidlertid på vei ned og verre skulle det bli.

Privat innlosjering, for mange en åpning til hyttedrømmen

I tillegg til de som hadde økonomi til å bygge seg hytte eller leie seg inn på Hvalers hoteller og pensjonater, var det en tredje gruppe som også bidro til vekst i antallet sommergjester, "de privat innlosjerte". Plass ble ryddet på låven, i sjøbua eller i bryggerhuset. Ja mange var det også som flyttet ut

av hovedhuset for å skaffe seg en ekstra inntekt i sommer-månedene. Denne sesongvise tilstrømningen ga kjærkomne inntekter både for privatpersoner, fiskere og de som drev butikk. I tillegg utgjorde sommergjestene spennende innslag både i form av annerledes klær, omgangsformer og dialekt. Sommergjestenes "hjelpeløshet" i båten, "forfinet språk" og, fra noen, det som ble oppfattet som arrogant væremåte ga ikke minst grunnlag for gode historier og myter om "badegjesten": "har du hørt at.....?"

Med respekt og en viss undring blir badegjestene ønsket velkommen til Vikersund på 1930-tallet

Tradisjonen med privat utleie til badegjester fra "by'n" fortsatte også etter krigen, ja også i våre dager er utleie til feriegjester en ikke uvanlig del av sommer-Hvaler. Mange av dem som tilbrakte de første årene i telt eller leide seg inn privat, skaffet seg senere hyttetomt og fortsatte hyttelivet under "eget tak". Bl.a. på Siljeholmen leide den fast bosatte familien i flere år ut deler av hovedhuset hver sommer. Flere av dem som bodde her ble så glad i stedet at de etter hvert fikk bygget seg egen hytte.

Fremtidstro og vekst i det norske samfunnet ga forsterket fraflytting og hytteboom.

Årene etter krigens slutt er preget av fremtidshåp og optimisme i det norske samfunnet. I Nedre-Glomma-området går det mot slutten for tradisjonell industri som trelast og produksjon av teglstein mens allerede etablerte bedrifter som Fredrikstad Mekaniske Verksted (FMV), De-No-Fa, Titan og Borregaard bygges videre ut og bringer vekst også til en rekke underleverandører, samtidig som ny industri vokser fram. Denne industrielle veksten og boligutvikling med lettstelte leiligheter bl.a. knyttet til nevnte hjørnestensbedrifter (Paul Holmsens vei og Kongsten) trekker folk til fastlandet. Nedgangen i befolkningstallet på Hvaler som startet før krigsutbruddet, skyter nå ytterligere fart. Ved folketellingen i 1946 bodde det 3470 personer på Hvaler, en nedgang på over 700 fra 1910.

Fredrikstad Mekaniske Verksted og andre industribedrifter trakk mange Hvalrær til byen

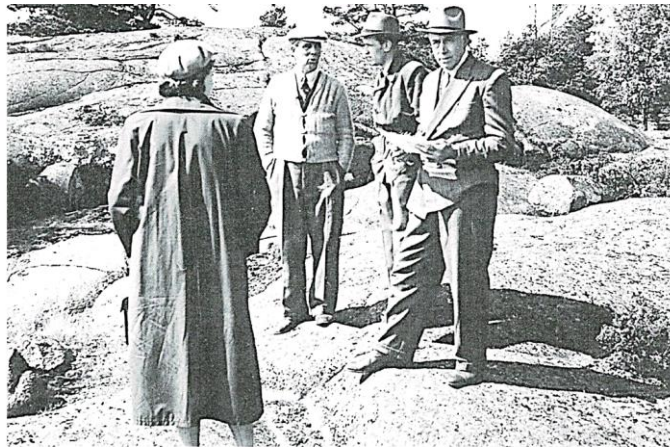

Fra moderat vekst til «eksplosjon» i hyttebyggingen på 60-tallet

Å få tak i tomt til egen hytte gikk ofte gjennom kjente eller i direkte kontakt med grunneier. I heftet «*Siljeholmens historie i ord og bilder*» utgitt av Siljeholmen vel, forteller Marit Skaiaa følgende historie: *Min mor og far, Lillian og Harry Bergersen, ønsket seg et sommersted da de bodde i en liten leilighet på Nabbetorp. De kjørte buss rundt i distriktet bl.a. til Dypeklo, Foten og Engelsviken, men fant ingen steder de kunne tenke seg.*

Far Harry jobbet på Seut mekaniske verksted, hvor Knut Lindquist (grunneier på Siljeholmen) da var formann. Harry fortalte om hyttedråmmen, men at de så langt ikke hadde funnet noen tomt. Da sa Lindquist» Skal du ha hyttetomt? Det kan du få av meg på Siljeholmen på Hvaler». Familien Bergersen og Knut Lindquist tok bussen til Tangen, videre med Myhrvoldferga til hovedbrygga på Siljeholmen og fant etter hvert en tomt. De bygget først et uthus hjemme på Nabbetorp og dro det på en pram ut til Siljeholmen og dette var hytta deres i 2 år. Den ordentlige hytta kom opp i 1952 – 53.

Betalingen for grunnleia foregikk ved personlig oppmøte hos grunneier. Vi hadde en husleiebok og møtte opp hos Gudrun og Knut Lindquist med kr 35,- som var den årlige leien. Fru Lindquist dekket et koselig kaffebord og Harry måtte få en «liten knert» i hvert ben så han ikke skulle gå skeivt hjem. Vi husker Knut Lindquist som en mann som ville at alle skulle ha det bra og trives.»

Siljeholmen på 50-tallet. Forventningsfulle sommergjester på jakt etter hyttetomt i møte med grunneieren

Som allerede nevnt var veksten i norsk økonomi etter krigen, og med det bedring i befolkningens levestandard, en vesentlig faktor til at flere etter hvert kunne se muligheten til å realisere hyttedråmmen på Hvaler. Som et resultat av den økonomiske veksten var det samtidig en rekke faktorer som virket inn og bidro til en voldsom vekst i byggingen av nye hytter mot slutten av 50-tallet og ut over på 60-tallet, noe som igjen førte til at politikerne på Hvaler i 1976 vedtok byggestopp. Da hadde antallet hytter blitt tidoblet siden 1945 og passert 3500. I tillegg til den generelle velstandsveksten, er følgende enkeltfaktorer med og forklarer den sterke økningen:

Hvalers beliggenhet tett opp til store befolkningssentra

Hvalers nærhet til de store byområdene, med et klima som i norsk sammenheng var mildt og godt med mange soldager i sommerhalvåret, hadde i en årrekke trukket båtfolk og ferierende til øyriket. Da rutegående fartøyer etter hvert gjorde reisetiden kortere og mer behagelig, var dette med å bidro til realisering av hyttedråmmen. Avstanden var heller ikke større enn at det til store deler av Hvaler var mulig å ro eller taue en leid pram med snekka ut til tomt der det nye sommerparadisene skulle reises. Fra

Siljeholmen fortelles historien om familien som valgte seg tomt på sør-vestsiden av holmen da de på nord-siden kunne se Øra-mastene i Fredrikstad som lå like i nærheten av hjemmet.

Tilgang til tomter og tomme hus

Ut over på 50- og 60-tallet sank befolkningstallet år for år og nådde et bunn-nivå rundt 1970 med drøyt 2200 bosatte i kommunen. Størst var nedgangen i folketallet på de østre øyene. Denne nedgangen førte igjen til at en rekke hus, offentlige bygg og mindre gårdsbruk på Hvaler ble solgt, mange av disse til ferieformål. Hvor mange eiendommer som ble overdratt til slektninger og andre som ferieboliger, er det imidlertid vanskelig å anslå, men med en nedgang i folketallet på rundt 1300 fra 1946 til 1970 snakker vi om et betydelig antall.

Den gamle skolen på Nordre Sandøy er en av mange skolebygg som er tatt vel hånd om og omgjort til fritidsbolig

Uten hindringer verken i lovverk eller i kommunale arealplaner, var det naturlig nok også mange grunneiere som så sin mulighet til ny inntekt da interessen for hyttetomter økte. Det var først med frilufsloven i 1957 og «strandloven» i 1965, senere tatt inn i ny plan- og bygningslov, at vi fikk planverk som i noe omfang begrenset grunneiernes rett til disposisjon av egen eiendom f.eks. ved salg til hytteformål. Her skal også nevnes den båndlegging av arealer for allmennheten som Oslofjordens frilufsråd bidro til og som hindret ytterligere nedbygging spesielt i de ytre delene av Hvaler.

Ferielovgivningen

Allerede i 1936 fikk norske arbeidstakere en generell lovfestet rett til 9 dags feriefritid med lønn. Mange var det imidlertid som allerede før den tid hadde denne retten nedfelt i tariffavtaler. Adskillig større betydning fikk ferieloven av 1947 med lovbestemt rett til tre ukers ferie. Nå gis for alvor norske arbeidstakere muligheten til å planlegge ferie av noe varighet. I tillegg til bedret økonomi, innebar denne rettigheten at hyttedrømmen kunne realiseres for en rekke familier. I 1964 utvides retten til fire ukers ferie. Nye utvidelser av ferieloven både i 1976 (en ekstra uke for de over 60 år) og i 1988 styrker arbeidstakerne rett og mulighet til ferie.

Opphevelse av importforbudet på personbiler

Biler i kø ved bommen i 1971

Etter andre verdenskrig valgte myndighetene å innføre kvoteordninger på bilimporten. Titusener stod i kø for å få kjøpetillatelse, bare en brøkdel av søkerne fikk. I perioden fra 1950 fram til rasjoneringen ble opphevet i 1960, økte tallet på personbiler med rundt 200.000. I 1966 passerte antallet personbiler 1 million i Norge. Dette var således en eksplosjonsartet økning og gjorde bilen til allemannseie med de utfordringer dette førte med seg både i forhold til veisystemet og transportnettverket for øvrig (kilde: SSB)

Paul Henriksen

Kilder:

Havet var leveveien, Inger Jensen,

Lokalhistorisk oppslagsbok I og II, Ulf Hjørdar.

Fredrikstad bys historie bind 1914 - 1940 og 1964 - 1993

Hvaler en samtidshistorie, Åsmund Svendsen

Historien om Siljeholmen, Siljeholmen vel v/Lillian Bekkerud og Jan Oscar Svae

Østfolds historie bind 4, Åsmund Svendsen

"Værste", en hjørnestensbedrift ved Glommas munning, Paul Henriksen og Svenn Poppe

Ut i det fri, Arne Lie Christensen

I neste nummer av Hvaler-nytt (juni 2017) vil PH ta for seg bakgrunnen for byggestoppen i 1976 og opprettelsen av Hvaler hytteforening i 1977. Artikkelen blir deretter publisert på hjemmesiden til kulturvernforeningen